

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.10.045>

УДК 336.131

JEL: G01, G18, G28, H27, H53, H56, H62, H63, J11, J43, N4, P44, P45

Ю.О. ЛУПЕНКО, д-р екон. наук, проф., академік НААН України,
директор ННЦ «Інститут аграрної економіки»
вул. Героїв Оборони, 10, 03127, Київ, Україна
e-mail: lupenko@iae.org.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Ю.Д. РАДІОНОВ, д-р екон. наук,
начальник відділу взаємодії з проектами міжнародної технічної допомоги,
робочими органами INTOSAI, EUROSAI
та операційними програмами Європейського Союзу
Рахункова палата України
вул. Михайла Коцюбинського, 7, 01054, Київ, Україна
e-mail: radud@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1691-1090>

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ І В ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Обґрунтовано важливість забезпечення фінансової безпеки держави як у мирний час, так і в умовах воєнного стану, дано авторське визначення терміна «фінансова безпека держави». Проаналізовано макроекономічні показники доходів і видатків державного бюджету України, рівень дефіциту, державний і гарантований державою борг України за 2021—2023 рр. Напрацьовано шляхи зміцнення фінансової безпеки держави, акцентовано на актуальності забезпечення соціальної та економічної безпеки. Наголошено на посиленні протекціоністської ролі держави із застосуванням кейнсіанської моделі в регулюванні економіки, що дасть можливість відновити економічний потенціал держави, розширити фінансовий простір, посилити фінансову безпеку і забезпечити сталу динаміку розвитку України в період відбудови.

Ц и т у в а н н я: Лупенко, Ю., Радіонов, Ю. (2024). Фінансова безпека в умовах війни і в період повоєнного відновлення України. *Економіка України*. 67. 10 (755). 45-65. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.10.045>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Ключові слова: фінансова безпека; стабільність; бюджет; доходи; видатки бюджету; дефіцит; інфляція; борг; фінансова система.

Війна в Україні, яка триває третій рік, продовжує руйнувати долі людей, об'єкти житлового фонду, промисловість, критичну інфраструктуру, продукує дедалі нові виклики, ризики й загрози. У таких умовах говорити про розвиток складно, але вкрай необхідно, щоб вижити українському суспільству, економіці та державі. Широкомасштабне вторгнення РФ на територію України є фактично зовнішнім глобальним викликом і загрозою суверенітету й територіальній цілісності країни. Водночас цей фактор раптово підірвав основи стабільності фінансової безпеки і стійкості національної економіки в цілому. Незважаючи на серйозні загрози і перешкоди, наразі важливо стримувати негативні чинники й доцільно формувати перспективні плани економічного відновлення і соціально-економічного розвитку країни після війни, створювати належні умови, щоб з позитивною динамікою рухатися до нашої стратегічної мети — у найближчі п'ять-шість років стати повноправним членом Європейського Союзу і НАТО.

Нова реальність, що настала після російського вторгнення, зумовлює вдосконалення зв'язків, трансформацію і застосування нових шляхів співпраці, підходів здійснення державної політики, у тому числі зосередження наявних ресурсів і потенціалу на захисті національної економіки від екзогенних і ендогенних чинників, пошуку додаткових інструментів зміцнення фінансової безпеки держави. Цим визначається актуальність даного дослідження.

Питанням фінансової безпеки присвячено праці багатьох науковців і практиків, зокрема В. Гейця, О. Барановського, А. Сухорукова, М. Єрмошенка, Л. Жукової та інших. Зважаючи на певний науковий доробок і запропонований науково-методологічний інструментарій, дана проблематика й досі залишається важливою і актуальною. Оскільки нинішні реалії потребують як доповнень теоретичних напрацювань, так і коригування методів державного управління з метою забезпечення стабільності фінансової системи, регулювання соціально-економічних процесів у новій дійсності, особливої важливості набуває вибір стратегії, тактики, концепції, імперативу, дієвого інструментарію і масштабів регулювання економіки для забезпечення стабільності фінансової системи зокрема і фінансової безпеки країни в цілому, а також сталої динаміки економічного розвитку. За нинішніх умов велике значення мають трансформація фінансових відносин, поглиблення способів, методів, підходів щодо адаптації національної економічної системи до впливу російської агресії і адекватного реагування на нього.

Отже, **мета статті** — проаналізувати стан фінансової безпеки держави в умовах війни і напрацювати шляхи її зміцнення в період повоєнного відновлення України.

Аналіз економічної літератури свідчить про посилення уваги з боку вчених до дослідження проблем фінансової безпеки держави. На наш по-

гляд, це зумовлено важливістю і актуальністю даного питання, необхідністю підтримати вітчизняну економіку з огляду на існуючі ризики, завдані війною шкоду й збитки, а також інші загрози глобального світу. В цих складних обставинах, у яких ми нині перебуваємо, важко підтримувати фінансову безпеку і стабільність національної економіки в цілому, не кажучи про її здатність до успішного саморозвитку й забезпечення певного прогресу на нинішньому етапі й у середньо- і довгостроковій перспективі.

Тим часом, збереження фінансової безпеки держави — один з важливих чинників незалежності й суверенітету України. В умовах воєнного стану, глобалізації, нестабільності соціально-економічних процесів, руйнування економічних зв'язків, знищення промисловості, інфраструктури потрібно задіяти комплекс інструментів, механізмів сприяння стабілізації макроекономічних показників, які впливають на фінансову безпеку держави. Наразі війна посилила необхідність моніторингу питання фінансової безпеки задля утримання ситуації під контролем і проактивного реагування на екзистенційні виклики й загрози.

Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яка складається з ряду підсистем, кожна з яких має власну структуру. Фінансова безпека держави — складова економічної безпеки і стосується не лише держави, а й безпеки в розрізі галузей національної економіки, суб'єктів господарювання, фізичних осіб, зокрема безпеки адміністративно-територіальних одиниць, окремих регіонів тощо. Питання, пов'язані із забезпеченням фінансової безпеки держави, слід розглядати крізь призму стабільного функціонування бюджетної і банківської сфер, управління державним боргом, фондовим ринком, небанківським фінансовим сектором тощо. Фінансову безпеку держави забезпечують усі причетні органи державної влади — від Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України до окремих міністерств, відомств, судової гілки влади і органів місцевого самоврядування.

Війна та її наслідки, що позначилися на соціально-економічних процесах, зумовлюють необхідність пошуку механізмів стабілізації ситуації і забезпечення належного функціонування всіх складових фінансової безпеки держави. У цьому контексті важливо глибше розглянути поняття «фінансова безпека», яке досить широко висвітлюється в сучасній економічній літературі. Так, В. Геєць, який одним з перших серед вітчизняних науковців розпочав досліджувати цей термін, розуміє під цим поняттям стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків (Геєць, 1998). Сьогодні в Україні багато вчених, які досліджують це питання і дають власне визначення терміна виходячи з особистого розуміння і специфіки проведених ними наукових розвідок у цій сфері. Найбільш розлоге визначення пропонує О. Барановський (2004), який вважає, що фінансова безпека це:

- важлива частина економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності й конкурентоспроможності фінансово-кредит-

ної системи України, яка відображається через критерії і показники її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів;

- ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин;
 - рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектору економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань;
 - стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання;
 - стан фінансових потоків у економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання й саморегулювання;
 - якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних і потенційних клієнтів, а також гарантує (в разі потреби) повернення вкладених коштів.

А. Сухоруков (2004), у свою чергу, стверджує, що фінансова безпека держави — це захищеність її інтересів у фінансовій сфері або такий стан бюджетної, податкової і грошово-кредитної систем, який гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення й раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов'язань. На думку М. Єрмошенка (2001), під фінансовою безпекою слід розуміти такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому — ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток.

Деякі дослідники вважають, що сутність фінансової безпеки держави полягає в забезпеченні такого стану розвитку і захищеності фінансової системи країни та інтересів економічних агентів, за якого досягаються високий рівень стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз, стабільне зростання економіки, ефективне функціонування економічної системи і захист інтересів суспільства (Рижкова, 2022).

У економічній енциклопедії за редакцією С. Мочерного, термін «фінансова безпека країни» визначається як стан розвитку і функціонування фінансової системи, для якого властива стійка національна валюта, стабільне й динамічне економічне зростання (за низьких темпів інфляції або її відсутності), а внутрішній — і насамперед зовнішній — борг не загрожують фінансовій системі крахом, унаслідок чого фінансові ресурси країни ефективно використовуються в інтересах окремої людини, трудового колективу, різних соціальних верств і груп й усього суспільства (Мочерний та ін., 2006).

Аналіз словосполучення «фінансова безпека держави / країни» у науковій літературі підтверджує його широту, різнобічність і різноплановість, тому й немає його чіткої інтерпретації у науковому середовищі. Наприклад, у Оксфордському тлумачному словнику окреме словосполучення з терміном «безпека» трактується як заходи, що вживаються для гарантування безпеки або свобода чи захист від небезпеки¹. Усвідомлюючи сутність цього поняття, можна сказати, що «фінансова безпека» передбачає гарантування захисту фінансів від різного роду небезпек.

На нашу думку, фінансова безпека держави — це спроможність наявних інституцій запобігати ендегенним і екзогенним чинникам негативного впливу (загрозам), гарантувати стабільність національної грошової одиниці, стійкість функціонування фіскальної, бюджетної, інвестиційної, грошово-кредитної, фінансової та інших систем, забезпечувати соціально-економічне зростання, сталий розвиток національної економіки, виконання взятих фінансових зобов'язань. У практичному плані фінансова безпека держави означає належний рівень захищеності фінансових інтересів держави, надійний стан бюджетної, податкової, валютної, фінансової, грошово-кредитної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної, розрахункової, фондової систем, що характеризуються відповідною збалансованістю, стійкістю до можливих загроз / ризиків, спроможністю держави в особі створених нею органів / інституцій ефективно формувати і раціонально використовувати фінансові ресурси, достатні для задоволення дедалі зростаючих потреб суспільства, шляхом виконання взятих зобов'язань і забезпечення сталої динаміки соціально-економічного розвитку держави. Фінансову безпеку прийнято визначати, передусім, за показниками функціонування економічної системи країни, зокрема, за відповідний проміжок фінансового року або періоду. До цих показників здебільшого відносять: рівень інфляції, стійкість грошової одиниці, сальдо платіжного балансу, величину внутрішнього і зовнішнього боргу тощо (Радіонов, 2015).

Згідно з відповідним Законом України², Національний банк України є тією інституцією, яка здійснює розбудову системи фінансової стійкості з урахуванням міжнародного досвіду спільно з Міністерством фінансів України, Нацкомфінпослуг, Національною комісією з цінних паперів та фондо-

¹ Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford, 1995. 1475 p.

² Про Національний банк України. Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>

вого ринку і Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. НБУ як важлива фінансова установа, що здійснює контроль за ключовими аспектами фінансової системи і проводить такі заходи, як управління міжнародними резервами, емісія валюти і надання кредитів вкладникам, оцінює ефективність її функціонування і стійкість. При цьому застосовуються відповідні індикатори, які допомагають охарактеризувати кількісні й якісні процеси, що відбуваються в середовищі фінансової системи країни. Раз на півроку НБУ оприлюднює Звіт про фінансову стабільність на основі розрахунку Індексу фінансового стресу та інших індикаторів, зосереджуючись на оцінюванні стійкості банківського сектору. Індикатори фінансової стійкості відображають показники поточного фінансового стану і стійкості фінансових установ країни з сектору депозитних корпорацій, страхових корпорацій, пенсійних фондів та інших фінансових корпорацій у цілому³. Система індикаторів фінансової стійкості включає агреговані дані для окремих установ і показники, що дають уявлення про ринки, на яких проводять свою діяльність фінансові установи. Індикатори розраховуються і поширюються з метою використання в макропруденційному аналізі. Такий стан містить оцінку і контроль як за сильними сторонами, так і за вразливими місцями фінансових систем з метою підвищення фінансової стійкості, зокрема зниження ймовірності кризи фінансової системи (Чубенко та ін., 2018).

Міжнародний валютний фонд передбачає кампіляцію й поширення країнами 40 індикаторів фінансової стійкості: 25 індикаторів для сектору депозитних корпорацій (з яких 12 є основними) і 15 індикаторів для клієнтів сектору депозитних корпорацій. Запропонована МВФ методика оцінювання, в основі якої лежать 12 основних показників, теж не ідеальна і потребує вдосконалення, особливо щодо уточнення визначень індикаторів стійкості й методик їх розрахунку⁴.

Як у мирний час, так і в умовах війни будь-які зміни, що відбуваються в суспільно-політичному і економічному житті країни, безпосередньо впливають на економічну і фінансову безпеку держави. Отже, економічна й фінансова системи являють собою центральну ланку в процесі управління державою. Без стабільності функціонування фінансової системи неможливо досягти будь-яких інших актуальних і важливих для населення й держави суспільно-політичних цілей, адже фінансова безпека, так само як і стабільність національної економіки, становлять першочергове завдання для країни в плані досягнення нею основних цілей і пріоритетів.

Поняття «фінансова безпека» є ознакою неподільності й цілісності всієї фінансової системи країни, запобігання виникненню різного роду дисба-

³ Статистика фінансового сектору. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (дата звернення: 07.10.2024).

⁴ Public Information Notice: IMF Executive Board Concludes Financial Soundness Indicators-Experience with the Coordinated Compilation Exercise and Next Steps. *Public Information Notice*. No. 07/135. *International Monetary Fund*. 2007. Nov 20. URL: <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2007/pn07135.htm> (дата звернення: 24.02.2024).

лансів та інших дестабілізуючих факторів, надає впевненості економічним агентам і забезпечує формування умов сталого, динамічного соціально-економічного розвитку держави.

Російсько-українська війна принесла реальну загрозу як економічній, так і соціальній стабільності, що, у свою чергу, вимагає відповідного реагування й розробки дієвих науково обґрунтованих підходів у бюджетній, соціальній, фінансовій, економічній політиці з метою посилення макроекономічної стабільності, а також аналогічних заходів у складових як фінансової, так і в цілому національної безпеки України (податковій, монетарній, бюджетній, соціальній, інвестиційній, зовнішньоекономічній, науково-технологічній, енергетичній, виробничій сферах тощо). Фінансова система країни перебуває в динаміці й постійному русі, а тому потребує перманентного перегляду підходів до її оцінювання з присвоєнням відповідного рейтингу. Останнє є тим орієнтиром, який вказує заінтересованим сторонам (наприклад, потенційним інвесторам), що необхідно робити в даній ситуації для прийняття правильних рішень.

Ключовим моментом у забезпеченні фінансової безпеки є розробка широкого спектра заходів, підходів у сфері бюджетної, соціальної, фінансової, економічної політики, скерованих на захист і технологічний розвиток окремих галузей економіки, які є основними складовими довгострокової стратегії зміцнення й розширення експортного потенціалу країни. Галузі національної економіки формують базис для нарощування фінансового ресурсу, розширення економічного простору. В умовах війни це є надзвичайно актуальним через знищення виробничих потужностей (заводів, фабрик, металургійних комбінатів тощо), блокування експортних шляхів поставок вітчизняної аграрної, металургійної продукції, втрату іноземних ринків збуту товарів тощо. З огляду на це, питання фінансової безпеки держави слід оцінювати як одне з основних завдань економічної політики уряду, оскільки безперервний, стійкий, безкризовий, динамічний і передбачуваний розвиток фінансової системи має першорядне значення, адже впливає на загальну стійкість і економічну ситуацію в державі.

За результатами проведеного дослідження ми сформулювали власне визначення стабільності фінансової системи. Отже, передусім це надійне функціонування її цілісного механізму, гармонійне співіснування з реальним сектором економіки, безперервне здійснення фінансових операцій, вчасне реагування на нинішні й потенційні ризики, інші дестабілізуючі фактори, коли, у разі її ефективного функціонування, мають місце дотримання належного рівня зайнятості населення, стабільність національної валюти, довіра до фінансово-кредитних установ, ефективні розподіл і використання державних фінансів на благо країни, забезпечення стабільного соціально-економічного стану, формування основи економічного зростання, сталої динаміки суспільного розвитку (Радіонов, 2022). Таким чином, надійність і вчасне реагування на ризики й загрози — основа стабільності фінансової системи.

Таблиця 1. Динаміка доходів і видатків державного бюджету України, млн грн

Роки	Доходи	Видатки	Профіцит (+), дефіцит (-)
2011	314 616,9	333 459,5	-23 557,6
2012	346 054,0	395 681,5	-53 445,2
2013	339 180,3	403 403,2	-64 707,6
2014	357 084,2	430 217,8	-78 052,8
2015	534 694,8	576 911,4	-45 167,5
2016	616 274,8	684 743,4	-70 130,2
2017	793 265,0	839 243,7	-47 849,6
2018	928 108,3	985 842,0	-59 247,9
2019	998 278,9	1 072 891,5	-78 049,5
2020	1 076 016,7	1 288 016,7	-217 096,1
2021	1 296 852,9	1 490 258,9	-197 937,4
2022	1 787 395,6	2 705 423,3	-914 701,7
2023	2 671 998,0	4 014 418,1	-1 333 110,7

Джерело: складено авторами за: Зведений бюджет України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/> (дата звернення: 23.03.2024).

Важлива роль у забезпеченні фінансової безпеки належить державному бюджету України, який є регулятором економіки, що відображає обсяги необхідних державі фінансових ресурсів, визначає пріоритетні напрями використання коштів й вектори фінансової діяльності держави. При цьому в Україні він протягом 13 років виконувався із значним дефіцитом (табл. 1).

Так, у 2020 р. дефіцит державного бюджету становив понад 217 млрд грн (5,18 % ВВП), високий показник дефіциту спостерігався у 2013 р. (4,45 % ВВП) і 2014 р. (4,98 % ВВП). У 2021 р. дефіцит державного бюджету України дорівнював 3,63 % ВВП, тобто був на 1,55 в. п. меншим, ніж у попередньому році. З початку російського вторгнення ситуація різко погіршилася. У 2022 р. касові видатки державного бюджету склали 2,702 трлн грн, або 92,2 % від розпису звітнього періоду. Дефіцит державного бюджету України, як видно з даних табл. 1, сягнув майже 915 млрд грн. Аналогічна ситуація була у 2023 р.: держбюджет було виконано з дефіцитом 1,33 трлн грн, зокрема, загальний фонд — 1,36 трлн грн проти запланованого розписом загального фонду дефіциту 1,83 трлн грн⁵.

Значний дефіцит бюджету завжди призводить до більшого залучення додаткових коштів і зростання державного боргу. Наявність останнього зумовлює виникнення дефіциту бюджету, оскільки держава не завжди спроможна скоротити витрати до рівня фактичних надходжень. Особливо

⁵ Боярчук Т. Дефіцит держбюджету України за 2023 рік сягнув трильйона, — Мінфін. *Lb.ua*. 2024. 02 січ. URL: https://lb.ua/economics/2024/01/02/591877_defitsit_derzhbyudzhetu_ukraini_2023.html (дата звернення: 26.02.2024).

Таблиця 2. Державний і гарантований державою борг України за 2021—2023 рр., млн грн

Станом на	Загальний борг	Зовнішній борг	Внутрішній борг
31.12.2021	2 671 827,6	1 560 230,0	1 111 597,6
31.12.2022	4 071 683,1	2 610 945,6	1 460 737,5
31.12.2023	5 519 483,9	3 862 987,6	1 656 496,3

Джерело: складено авторами за: Державний борг України. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (дата звернення: 27.02.2024).

складно знизити бюджетний дефіцит в умовах воєнного стану, коли держава вимушена нарощувати воєнні видатки для забезпечення захисту країни.

На думку Л. Жукової і Н. Шабалдас (2021), бюджетний дефіцит є проблемою, яка свідчить про неспроможність держави виконувати покладені на неї функції, що може призвести до втрати репутації на міжнародній арені. Узагалі стан бюджетного дефіциту є одним з індикаторів бюджетної безпеки і має значний вплив на фінансову безпеку країни.

До війни уряд покривав дефіцит бюджету за рахунок різних джерел, у тому числі зовнішніх запозичень, і тим самим сприяв стабільності фінансової системи, хоча державний борг накопичувався. Так, за даними Міністерства фінансів України, станом на 31 грудня 2021 р. загальний борг України зріс порівняно з аналогічним періодом попереднього року на 4,7 %. Проте у 2022 р., з початком широмасштабної війни, загальний борг збільшився на половину (на 52,4 %), тобто на 47,7 в. п. Якщо ж порівнювати аналогічні показники 2023 і 2022 рр., то ситуація більш-менш стабілізувалася, хоча зростання відбулося всього на 35,6 %, тобто на 16,8 в. п. менше порівняно з показником 2022 р. (табл. 2).

Недавно прийнятими Верховною Радою України законодавчими актами⁶ передбачено розроблення Стратегії управління державним боргом на середньостроковий період. Це свідчить про те, що раніше ухвалена стратегія управління державним боргом⁷ після нападу РФ втратила свою актуальність і не відповідає реальному стану справ, а отже, потребувала перегляду і прийняття нової стратегії управління державним боргом, яку й було схвалено⁸. Згідно з її положеннями в рамках наявного боргового

⁶ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення передбачуваності бюджетної політики та посилення боргової стійкості. Закон України № 3278-IX від 27.07.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3278-20#Text>

⁷ Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2021—2024 роки. Постанова Кабінету Міністрів України № 1291 від 09.12.2021 р. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%91%202021-2024.pdf>

⁸ Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2024—2026 роки. Постанова Кабінету Міністрів України № 1117 від 27.10.2023 р. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/MTDS2024-2026.pdf>

портфеля протягом наступних чотирьох років очікуються значні піки рефінансування державного боргу. Зокрема, платежі з погашення й обслуговування державного боргу становитимуть 1028 млрд грн у 2024 р., 1189 млрд грн у 2025 р. і 1184 млрд грн у 2026 р. Майже дві третини виплат припадає на ОВДП у національній та іноземній валютах. З урахуванням нещодавно погодженої програми МВФ, ключові короткострокові політичні заходи уряду включають відновлення довоєнного режиму оподаткування і уникнення заходів, які можуть підірвати дохідну базу. Такі кроки дещо компенсують вищі, ніж очікувалося, військові витрати. Спричинені тривалою війною потрясіння для бюджету можуть призвести до раптових змін потреб у фінансуванні, і стратегія управління боргом повинна бути достатньо гнучкою, щоб задовольнити ці потреби, зберігаючи фіскальну і боргову стабільність. Закінчення війни спричинить збільшення дохідної бази, а також скорочення видатків, пов'язаних з війною, отже, приведе до збільшення державного бюджету.

У цілому від початку 2022 р. і на 31 березня 2024 р. середньозважена вартість державного і гарантованого державою боргу скоротилася на 28,5 % (з 7,79 до 5,57 %), а строковість — збільшилася на 60 % (з 6,27 до 10,04 року). Таким чином, попри збереження спрямування на загальне здешевлення боргів України, тенденція минулих двох років на продовження термінів їх повернення в I кварталі 2024 р. не збереглася — за цей період держборг України зріс на 5,7 млрд дол., сягнувши позначки в 5,924 трлн грн (151,1 млрд дол.). Збільшення боргу відбулося переважно за рахунок отримання довгострокового пільгового фінансування від міжнародних партнерів. З цієї суми 71,6 % припадають на зовнішній борг (4,239 трлн грн, або 108,1 млрд дол.), а 28,4 % — на внутрішній (1,685 трлн грн, або 43 млрд дол.). Більша частина (53,8 %) державного і гарантованого державою боргу України складається з пільгових позик, отриманих від міжнародних фінансових організацій і урядів інших країн. Значну частку також становлять цінні папери, випущені на внутрішньому (27,4 %) і зовнішньому (16%) ринках. Решта 2,8 % боргу — це позики від комерційних банків та інших фінансових установ. У валютній структурі державного і гарантованого державою боргу найбільша питома вага у євро (33,2 %), далі йдуть долар США (26,3%), гривня (25,9 %) і спеціальні права запозичення (10,8 %). Решту 3,8 % боргу номіновано в інших валютах, таких як фунт стерлінгів, канадський долар і японська єна. Варто зазначити, що протягом 2023 р. державний і гарантований державою борг України збільшився на 33,9 млрд дол.⁹ Отже, з огляду на сучасні реалії, важливим завданням управління боргом держави мають стати забезпечення боргової стабільності, запобігання втраті платоспроможності країни, покращення структури боргових зобов'язань у контексті

⁹ В I кварталі держборг продовжив дешевшати для України, але став більш «коротким». *delo.ua*. 2024. 13 трав. URL: <https://delo.ua/finance/v-i-kvartali-derzborg-prodovziv-desevsati-dlya-ukrayini-ale-stav-bils-korotkim-432231/> (дата звернення: 15.05.2024).

умов залучення коштів. Доцільно також продовжувати орієнтуватися на підтримку демократичних країн, а також міжнародних фінансових організацій, таких як МВФ, Світовий банк та ін.

У 2023 р. важливим джерелом доходів державного бюджету стали кошти, отримані Україною у вигляді міжнародної допомоги (грантів): за підсумками року, їх обсяг становив 425,4 млрд грн. Найбільшим донором грантової підтримки у 2023 р. були Сполучені Штати Америки (400,5 млрд грн). Із зовнішніх джерел до бюджету в цілому надійшло 1,13 трлн грн, з яких 714,9 млрд становили кошти макрофінансової допомоги ЄС відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та ЄС. Також безповоротне фінансування Україна отримала від Японії, Норвегії, Німеччини, Іспанії, Фінляндії, Ірландії, Швейцарії, Бельгії, Ісландії на загальну суму до 25 млрд грн¹⁰. Допомога Україні з боку міжнародних партнерів дає можливість підтримувати фінансову безпеку, стабілізувати економічну ситуацію через часткове відновлення промислових потужностей, релокацію вітчизняних підприємств до більш безпечних місць.

Вторгнення РФ стало екзистенційним економічним шоком не лише для України, а й для країн ЄС. Війна вплинула на ціни на енергоносії, іншу сировину і продукти харчування, що створило надзвичайну невизначеність, настали часи економічної, соціальної і геополітичної турбулентності й, як наслідок, зросла інфляція. З початку повномасштабної війни інфляція прискорилося (до 26,6 % в грудні 2022 р.) насамперед під впливом факторів пропозиції. Однак, незважаючи на цей виклик війни і високу світову інфляцію, в Україні вона залишалася під контролем і стабілізувалася до кінця року¹¹. Протягом 2022 р. споживчі ціни в Україні перебували під сильним висхідним тиском, що призвело до різкого зростання витрат бізнесу і зниження пропозиції. Вплив глобальних процесів також був надто потужним: у багатьох країнах інфляція досягла 38 % — найвищого рівня за багато років, а деякі розвинуті економіки зіштовхнулися з двозначним темпом зростання цін¹². Річне зростання індексу споживчих цін у IV кварталі 2022 р. майже не змінилося (26,6 % у грудні) й було нижчим порівняно з жовтневим прогнозом Національного банку України. Можливо, це було зумовлено фіксацією курсу гривні за зовнішньоекономічними операціями, зміцненням курсу на готівковому ринку, незмінністю тарифів на комунальні послуги і зменшенням грошового фінансування бюджету¹³. Хоча коригування офіційного обмінного курсу в липні 2022 р. продовжувало позначатися на цінах на непродовольчі товари, режим фіксованого обмін-

¹⁰ Боярчук Т. Дефіцит держбюджету України за 2023 рік сягнув трильйона, — Мінфін. *Lb.ua*. 2024. 02 січ. URL: https://lb.ua/economics/2024/01/02/591877_defitsit_derzhbyudzhetu_ukraini_2023.html (дата звернення: 26.02.2024).

¹¹ Inflation Report January 2023. National Bank of Ukraine. 45 p. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1_en.pdf?v=4

¹² Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

¹³ Inflation Report January 2023. National Bank of Ukraine. 45 p. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1_en.pdf?v=4

ного курсу в цілому був сприятливим для стабілізації очікувань і стримування інфляційних процесів. Зокрема, вплив обмінного курсу на ціни виробників продовжив слабшати в IV кварталі 2022 р. Зростання інфляційного тиску стримувалося завдяки високій адаптивності українських суб'єктів господарювання до викликів війни та їх надією на деокупацію української території Збройними Силами України. Зокрема, у другому півріччі 2022 р. логістичні проблеми стали менш важливими як фактор цінкових очікувань бізнесу. Звільнення частини Херсонської області в IV кварталі 2022 р. розблокувало цей регіон, що дозволило відправляти туди якісніші й дешевші товари з інших регіонів України. Як результат, у грудні в місячному вимірі в Херсонській області була зафіксована дефляція, що сприяло зменшенню розбіжності між річною інфляцією в цій області й середніми показниками по Україні. Але цей процес здійснювався досить повільно через невелику відстань до лінії фронту в цій області¹⁴. У 2022 р. індекс інфляції склав 126,6 %, а у 2023 р. — 105,1 %. Найменшим цей показник був у серпні — 98,6 %, а найвищим у березні 2023-го — 101,5 %¹⁵.

Варто зазначити, що війна принесла суттєві руйнування інфраструктури, заводів, фабрик, знищила низку бюджетуютьовуючих підприємств, що негативно позначилося на промисловому й економічному потенціалі країни. Так, за даними Київської школи економіки, енергетичний сектор зазнав прямих збитків і непрямих фінансових втрат на суму 56,5 млрд дол., тоді як потреби у відновленні, що передбачають повну реконструкцію зруйнованих об'єктів за принципом «Відбудувати краще, ніж було», становлять 50,5 млрд дол. Прямі збитки енергетичного сектору України станом на травень 2024 р. складають понад 16,1 млрд дол. Найбільших збитків спричинили руйнування об'єктів генерації електричної енергії (8,5 млрд дол.), магістральних ліній електропередачі (2,1 млрд дол.), а також нафтогазової інфраструктури (3,3 млрд дол.). Критичних пошкоджень (понад 80 %) зазнали приватні теплоелектростанції, серед яких Ладжинська, Бурштинська, Добротвірська, Курахівська, Криворізька і Придніпровська ТЕС. Пошкоджено близько половини високовольтних підстанцій передачі електроенергії. Російські війська фактично знищили всі нафтопереробні заводи на території України і значну частку інфраструктури із зберігання нафти і нафтопродуктів¹⁶. Водночас в Україні, незважаючи на те, що й досі триває війна, банків-

¹⁴ Там само.

¹⁵ Грубрина А. Економіка посилюється? Який індекс інфляції в Україні за 2023 рік — детально. *Вікна*. 2024. 26 січ. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/novyny-ukrayiny/indeks-inflyacziyi-2023-dani-za-rik/#:~:text=%D0%92%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%97,%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%96%20%E2%80%94%20101%2C5%25> (дата звернення: 24.04.2024).

¹⁶ Збитки та втрати енергетичного сектору України внаслідок повномасштабного вторгнення Росії перевищили \$56 млрд — оцінка KSE Institute станом на тра-

ські платежі й соціальні виплати населенню, зарплати бюджетникам жодного разу не припинялися, стипендії і пенсії виплачуються. У цьому зв'язку необхідно враховувати, що стабільна фінансова ситуація утримується в тому числі завдяки прямій бюджетній підтримці з боку уряду США. Отже, без зовнішньої фінансової допомоги ризики збільшилися б і було б складно впоратися, наприклад, з тією ж інфляцією через девальвацію гривні, тим паче, утримати стабільність державних фінансів, фінансової системи, економічної ситуації в країні в цілому.

Сьогодні необхідно думати про розвиток економіки, щоб сприяти стабільності державних фінансів, зміцненню фінансової системи, а також збільшенню бюджетного фінансування Збройних Сил України тощо. Таким чином, відновлення зруйнованого війною економічного потенціалу є важливою, першочерговою, потужною інституційною основою для нарощування ресурсів боротьби з ворогом і наближення перемоги України.

В умовах воєнного стану роль держави в забезпеченні стабільності фінансової системи, стійкості функціонування національної економіки зростає. Як відомо, у світі в теорії і практиці економічної політики сформувалися дві антагоністичні ідеологічні доктрини — кейнсіанська і ліберальна. Неоліберальна доктрина лібералізує економічне життя, надає перевагу й пропагує вільний ринковий обмін і одночасно послаблює регулюючу роль держави. Кейнсіанська доктрина, навпаки, базується на імперативах активної регулюючої ролі держави в соціально-економічних процесах і передбачає грамотне поєднання державного і ринкового механізмів регулювання. Кейнсіанська (посткейнсіанська) парадигма передбачає широке застосування методів, інструментів фіскального стимулювання ділової активності, розвитку підприємництва, регулювання зайнятості населення, інвестицій і заощаджень, а також заохочення впровадження інновацій. На нашу думку, кейнсіанська модель з використанням зазначеного інструменту є найбільш прийнятною для нинішньої ситуації, у якій перебуває Україна. Застосування окреслених інструментів кейнсіанської моделі дасть можливість відновити економічний потенціал держави, збільшити фінансовий простір, зміцнити фінансову безпеку держави і забезпечити відновлення й сталу динаміку розвитку України після війни. Одними з найважливіших функцій держави є регулювання соціально-економічних процесів, стимулювання прогресивних змін, проведення структурних реформ, удосконалення способів виробництва, сприяння технологічному прориву тощо. Регулятивна функція передбачає нейтралізацію ризиків і забезпечення економічної безпеки за допомогою механізмів, представлених різними підсистемами економічних відносин: внутрішньогосподарським, власне механізмом ринку і механізмом державного регулювання еконо-

вень 2024 року. *Київська школа економіки*. 2024. 10 чер. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-ta-vtrati-energetichnogo-sektoru-ukrayini-vnaslidok-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rosiyi-perevishhili-56-mlrd-otsinka-kse-institute-standom-na-traven-2024-roku/> (дата звернення: 07.10.2024).

міки. Кожен з них має свої функції, об'єкти і суб'єкти, методи та інструменти (Моргун та ін., 2023).

В умовах воєнного стану й необхідності швидкої відбудови зруйнованої інфраструктури, житлового фонду, промисловості тощо нагальним постає завдання задіяти комплекс фінансово-економічних інструментів щодо оперативної відбудови й відновлення економіки з урахуванням нових реалій.

Багато дослідників вважають, що в умовах війни, макроекономічних потрясінь, глобальних і регіональних криз саме з допомогою кейнсіанської моделі, де в регулюванні соціально-економічних процесів провідна роль відводиться державі, можна утримувати стабільність фінансової системи і запобігати стагнації і руйнуванню економіки країни. Досвід післявоєнної відбудови Німеччини говорить, що тривале пожвавлення і відновлення економічного зростання стримувались інституційними і геополітичними факторами, а не браком виробничих можливостей. Реконструкція Західної Європи вимагала: ліквідації командної економіки, лібералізації цін і заробітної плати; усунення дефіциту долара, щоб спустошені війною країни могли імпортувати товари, необхідні для відбудови інфраструктури і заводів; відновлення європейського поділу праці; міжнародного співробітництва для вирішення німецького питання і ремобілізації німецької промисловості. І цих передумов неможливо було досягти без конструктивної участі США у відбудові повоєнного порядку (Серьогіна та ін., 2023). Таким чином, без допомоги США, зокрема без плану Маршала, не можна уявити швидке відновлення економіки і трансформацію Європи після Другої світової війни. Головну роль у цих змінах відіграв саме план Маршала, який і досі залишається одним з найуспішніших проєктів розвитку в історії людства.

Одночасно з планом Маршала у 1947 р. були створені Світовий банк і Міжнародний валютний фонд, через які здійснювалися фінансові інвестиції на відновлення економіки повоєнної Європи. Тим самим ці міжнародні інституції відіграли важливу роль у відбудові економіки західноєвропейських країн після Другої світової війни. З цього приводу Е. Рейнерт (Reinert, 2008) зазначає, що більшість європейських країн використали одну основну стратегію для реконструкції своїх економік: орієнтацію на переробку промисловість, а не на сировинне виробництво. Досвід відбудови західноєвропейських країн є цінним й повчальним для забезпечення фінансової безпеки і відновлення української економіки.

Україна є потужним гравцем на міжнародному ринку продовольства, оскільки має значну частку в експорті зерна. Проте необхідно змінити існуючий стан речей, створити потужності для переробки продукції сільського господарства (нові робочі місця, тобто розширений фінансовий простір), розробити нову лінійку продуктів харчування, збільшити асортимент і виходити з готовим продуктом із значною часткою доданої вартості на світові ринки. У нових реаліях вітчизняна економіка повинна формуватися на засадах кардинальної перебудови суспільного життя, яке докорінно відрізнятиметься від економіки минулого. У період глобальних потрясінь, макроеко-

номічної нестабільності, криз і війн саме активна роль держави в економічних та інших процесах дозволяє запобігти руйнуванню економічної системи (Олешко та ін., 2022). Інституційна спроможність економіки, яка, на наш погляд, полягає в належному, професійному виконанні державними інституціями своїх визначених законодавчими і нормативно-правовими актами у сфері реалізації державної політики повноважень, дає можливість ефективно використовувати наявні ресурси й можливості. Її здатність до зростання в умовах війни є визначальним фактором зміцнення як фінансової, так і в цілому соціально-економічної безпеки держави. За таких умов уряду буде легше долати екзистенційні ризики, досягати пріоритетних цілей суспільного розвитку. Крім того, зростаюча економіка полегшує не лише забезпечення фінансовими ресурсами Збройні Сили України, а й задоволення всього комплексу потреб соціальної сфери і сектору безпеки й оборони країни в цілому. В умовах війни також важливо достатньою мірою реалізовувати безпекові заходи, спрямовані на нейтралізацію або зменшення негативного впливу наслідків війни, формувати надійні передумови зміцнення безпекового середовища в країні. З огляду на це, однією з основних цілей уряду сьогодні має стати забезпечення стабільності фінансової системи, застосування дієвих інструментів запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам, адже саме фінансова система є основою розвитку економіки, нарощування обсягів ВВП, фінансово-економічного потенціалу держави, зростання її могутності та незалежності, а також сприяє входженню національної економіки до світового економічного простору цивілізованих країн світу.

Досить складно забезпечити економічну безпеку в ситуації нестабільного функціонування соціального сектору. Водночас ці питання є надзвичайно актуальними, оскільки соціальна сфера тісно пов'язана з економікою. Їх поєднання утворює синергію і потужний імпульс соціально-економічного розвитку країни. Під соціальною безпекою ми маємо на увазі такий стан економіки, який дає можливість уряду задовольнити основні потреби суспільства в основних благах і послугах, адекватно реагувати на внутрішні й зовнішні фактори впливу. У свою чергу, економічна безпека характеризує спроможність держави забезпечити належний рівень і якість життя громадян на відповідному етапі суспільного розвитку. В нових реаліях уряд докладає зусиль, щоб забезпечити стабільність. Оскільки належне функціонування економіки є запорукою стійкості соціально-економічного розвитку, забезпечення відповідного рівня і якості життя громадян, підтримання фінансової та національної безпеки держави, економічний аспект повинен підтримуватися й доповнюватися соціальним, що, урешті-решт, створює надійну базу для фінансової і національної безпеки держави, тобто відповідний рівень соціально-економічної безпеки має відображатись у системі заходів державних і приватних (комунальних) інституцій.

Фінансовий простір держави є основою формування належної податкової бази для накопичення доходів усіх рівнів бюджету. Від ефективності

їх адміністрування залежать стан податкової і фінансової безпеки, спроможність держави задовольняти суспільні потреби й підвищувати рівень добробуту громадян. І в коротко-, і в довгостроковій перспективі важливо підтримувати й забезпечувати динамічний розвиток фінансово-бюджетної безпеки держави на засадах інституційної спроможності органів влади, які реалізують як бюджетну, так і фінансову політику. Такий підхід сприятиме прискоренню темпів економічного зростання в розрізі адміністративно-територіальних одиниць і окремих регіонів. Належне виконання державою основних і додаткових функцій посилить стійкість і збалансованість усієї бюджетної системи, підвищить результативність бюджетно-податкового регулювання, що обов'язково приведе до покращення якості виконання бюджетів за доходами і видатками.

Важлива роль у забезпеченні фінансової безпеки країни, вирішенні завдань соціально-економічного розвитку, вдосконаленні соціально-економічних відносин відводиться бюджету. Саме він виступає важливим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів. Наявність дієвих механізмів та інструментів формування, наприклад, дохідної частини бюджету є необхідною умовою ефективної бюджетної та податкової політики. Усе це вимагає посилення ролі фінансово-бюджетної безпеки країни при формуванні бюджетних надходжень для повноти використання фіскального потенціалу наявних податків і зборів, без заподіяння шкоди економічному зростанню і для створення належної фінансової основи для поліпшення добробуту громадян. Покращення стану або мінімізація негативних наслідків руйнування економіки країни можливі шляхом задіяння проактивних механізмів впливу регулюючої ролі держави на соціально-економічні процеси. Регулювальний вплив має бути спрямований на відновлення реального сектору економіки, управління інфляцією, оптимізацію бюджетних видатків, регулювання боргового навантаження на економіку й бюджетного дефіциту, збалансування дохідної і видаткової частин державного бюджету, стимулювання інновацій, зайнятості, активізацію інвестиційної діяльності, боротьбу з бідністю і забезпечення принаймні нескорочення рівня реальних доходів населення. Головним орієнтиром державної антикризової політики має стати розбудова фінансово безпечної, стійкої і рентабельної банківської системи, що забезпечить ефективний перерозподіл капіталу в національній економіці на користь фінансування сталого економічного розвитку і зростання добробуту населення (Олешко та ін., 2022). Застосування державою зважених стимулів, а саме правових, економічних, адміністративних, дозволить створити сприятливі умови для розвитку національної економіки, зміцнення фінансової безпеки. На даний час дієвість і ефективність державного регулювання в забезпеченні стабільності фінансової системи і відновленні економіки залежать від таких чинників:

- затвердження стратегії відновлення економіки держави згідно з потребами і важливими екзистенційними запитами суспільства;

- узгодження плану і черговості відбудови об'єктів із зовнішніми донорами, меценатами та іншими міжнародними організаціями, які надають фінансову підтримку Україні;
- ефективне використання заморожених активів РФ на посилення обороноздатності України й повоєнне відновлення;
- обґрунтованість і реалістичність цілей та звань;
- своєчасність і вмотивованість прийняття управлінських рішень.

Зусилля держави, її регулюючий вплив повинні бути спрямовані на відновлення реального сектору економіки, оптимізацію видатків бюджету, регулювання боргового навантаження на національну економіку і дефіциту бюджету, збалансування інфляції, дохідної та видаткової частин бюджету, стимулювання зайнятості, інвестицій, боротьбу з бідністю тощо. Незважаючи на війну, держава має концентрувати свої зусилля на розбудові фінансової безпеки країни, стійкості й рентабельності банківської системи, що сприятиме ефективному перерозподілу капіталу в межах економічної системи з метою стабільного фінансування сталого розвитку економіки й зростання добробуту громадян. З огляду на продовження бойових дій на території України, важливим є посилення протекціоністської ролі держави із застосуванням кейнсіанської моделі в регулюванні економіки, щоб захистити внутрішній ринок від зовнішніх загроз і викликів не лише війни, а й екзистенційних ризиків глобалізованого світу, зміцнити фінансову безпеку країни нині й у період інтенсивної відбудови.

Забезпечення фінансової безпеки країни — одна з найважливіших функцій держави, особливо в умовах війни. Її значення полягає в підтриманні стійкості фінансової системи, захисті національних, передусім фінансових, інтересів задля забезпечення сталого розвитку навіть в умовах дії негативних внутрішніх і зовнішніх чинників впливу.

ВИСНОВКИ

Широкомасштабне вторгнення РФ на територію України підірвало стабільність фінансової системи країни, що негативно вплинуло на національну економіку. Серед основних загроз фінансовій безпеці країни в умовах воєнного стану є: дефіцит і критичний рівень навантаження на державний бюджет і в цілому на бюджетну систему, зростання рівня інфляції, знецінення гривні, різке зростання державного боргу і скорочення джерел його фінансування тощо. Ризики і загрози в умовах війни мають комплексний характер, і цим дана ситуація відрізняється від мирного часу. За воєнного стану ризиковий тягар подвоюється, оскільки до ризиків мирного часу додаються ризики, обумовлені війною. Це потребує посилення адаптивної спроможності уряду, інших причетних державних інституцій вчасно застосовувати механізми нейтралізації негативного впливу на фінансову безпеку держави і стабільність національної економіки в цілому.

Нині важливими залишаються забезпечення стабільності фінансової системи і нарощування потенціалу для відбудови економіки України після війни. Для цього необхідно затвердити стратегію відновлення економіки держави відповідно до потреб і екзистенційних запитів суспільства, узгодити плани і черговість відбудови об'єктів із зовнішніми донорами, меценатами та іншими міжнародними організаціями, які надають фінансову підтримку Україні, ефективно використати заморожені російські активи як на посилення обороноздатності країни, так і у післявоєнному будівництві. Крім того, уряду слід проводити гнучку політику, яка запобігатиме ризикам і загрозам, ставити реалістичні цілі й завдання, кожен крок має бути виваженим, дієвим і обґрунтованим, щоб ефективно використати, передусім, фінансові ресурси та інші можливості для зміцнення економічного потенціалу України.

В умовах війни важливо забезпечувати збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій щодо посилення стійкості й стабільного функціонування фінансової системи країни. Фінансова безпека як складова економічної безпеки держави безперебійно функціонує в межах гармонійного співіснування системи національної безпеки України. Сутність фінансової безпеки держави полягає у формуванні умов такого стану розвитку й захищеності фінансової системи країни, захисті інтересів економічних агентів, за якого досягається високий рівень стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз. На нашу думку, для цього потрібно посилити протекціоністську роль держави із застосуванням у регулюванні економіки інструментів кейнсіанської моделі. Це підтверджує і приклад відбудови Європи після Другої світової війни. Сьогодні ж фінансову безпеку необхідно зміцнювати шляхом постійного перегляду і вдосконалення фінансової політики, що позитивно вплине на загальну економічну безпеку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Геєць, В. (1998). Концепція економічної безпеки України. *Економіст*. № 7—9. С. 63—82.
- Барановський, О. (2004). Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Моногр. Київ, Київ. нац. тогр.-екон. ун-т. 759 с.
- Сухоруков, А. (2004). Проблеми фінансової безпеки України. Моногр. Київ, НІМБП. 117 с.
- Єрмошенко, М. (2001). Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ, Київ. нац. тогр.-екон. ун-т. 309 с.
- Рижкова, А. (2022). Роль та місце фінансової безпеки в системі зміцнення економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 3(67). 56-61. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-56-61>
- Мочерний, С., Ларіна, Я., Устенко, О., Юрій, С. (2006). Економічний енциклопедичний словник. У 2 т. Т. 2. За ред. С.В. Мочерного. Львів, Світ. 568 с.
- Радіонов, Ю. (2015). Фінансова безпека України: проблеми та шляхи забезпечення. *Економіка і держава*. № 11. С. 55—59. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3361&i=13>

- Чубенко, А., Лошицький, М., Павлов, Д. та ін. (2018). Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції. Київ, Ваіте. 826 с. URL: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2018/12/terminologichnij-slovník_finmonitoring.pdf
- Радіонов, Ю. (2022). Державні фінанси в забезпеченні стабільності фінансової системи країни. *Економіка України*. 65. 9 (730). 77-98. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.077>
- Жукова, Л., Шабалдас, Н. (2021). Вплив бюджетного дефіциту на фінансову безпеку країни. *Інвестиції: практика та досвід*. Вип. 23. С. 11—16 URL: <https://nauka.com.ua/index.php/investplan/article/view/221/221>
- Моргун, Н., Шевчук, О., Марчевський, С. (2023). Функції держави у забезпеченні економічної безпеки. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.47>
- Серьогіна, Д., Базецька, Г., Жовтяк Г. (2023). Світовий досвід повоєнного економічного відновлення територій. *Економіка та суспільство*, (48). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-36>
- Reinert, E. (2008). *How rich countries got rich...and why poor countries stay poor*. Little, Brown Book Group. UK ed. Edition. 400 p.
- Олешко, А., Будякова, О., Квас, В. (2022). Регулююча роль держави у відновленні національної економіки. *Економіка & держава*. № 8. С. 15—18. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.8.15>

Надійшла 10.04.2024

Прорецензована 29.04.2024

Доопрацьована 23.05.2024

Підписана до друку 11.06.2024

REFERENCES

- Heyets, V. (1998). Concept of economic security of Ukraine. *Economist*. No. 7-9. P. 63-82 [in Ukrainian].
- Baranovskiy, O. (2004). Financial security in Ukraine (assessment methodology and mechanisms for ensuring). Kyiv. 759 p. [in Ukrainian].
- Sukhorukov, A. (2004). Problems of financial security of Ukraine. Kyiv. 117 p. [in Ukrainian].
- Yermoshenko, M. (2001). Financial security of the state: national interests, real threats, strategy of ensuring. Kyiv. 309 p. [in Ukrainian].
- Ryzhkova, A. (2022). The role and place of financial security in the system of strengthening economic security of the state. *Scientific Notes of the "KROK" University*. 3(67). 56-61. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-56-61> [in Ukrainian].
- Mochernyi, S., Larina, Ya., Ustenko, O., Yuriy, S. (2006). Economic encyclopedic dictionary. In 2 vols. Vol. 2. S.V. Mochernyi (Ed.). Lviv. 568 p. [in Ukrainian].
- Radionov, Yu. (2015). Financial security Ukraine: problems and ways to ensure. *Economy and State*. No. 11. P. 55-59. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3361&i=13> [in Ukrainian].
- Chubenko, A., Loshytskyi, M., Pavlov, D. et al. (2018). Glossary on prevention and counteraction to legalization (laundering) of criminal proceeds, terrorist finan-

- cing, financing of proliferation of weapons of mass destruction and corruption. Kyiv, Vaite. 826 p. URL: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2018/12/terminologichnij-slovník_finmonitoring.pdf [in Ukrainian].
- Radionov, Yu. (2022). Public finance in ensuring stability of the country's financial system. *Economy of Ukraine*. 65. 9 (730). 77-98. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.077> [in Ukrainian].
- Zhukova, L., Shabaldas, N. (2021). The impact of the budget deficit on the financial security of Ukraine. *Investment: Practice and Experience*. Vol. 23. P. 11-16. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/221/221> [in Ukrainian].
- Morhun, N., Shevchuk, O., Marchevskiy, S. (2023). Functions of the state in providing economic security. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.47> [in Ukrainian].
- Serogina, D., Bazetska, H., Zhovtyak, H. (2023). Global experience of post-war economic recovery of territories. *Economy and Society*, (48). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-36> [in Ukrainian].
- Reinert, E. (2008). How rich countries got rich... and why poor countries stay poor. Little, Brown Book Group. UK Edition. 400 p.
- Oleshko, A., Budiakova, O., Kvas, V. (2022). Regulatory role of the state in the recovery of the national economy. *Economy & State*. No. 8. P. 15-18. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.8.15> [in Ukrainian].

Received on April 10, 2024

Reviewed on April 29, 2024

Revised on May 23, 2024

Signed for printing on June 11, 2024

Yurii Lupenko, Dr. Sci. (Econ.), Prof., Academician of the NAAS of Ukraine,
Director of the Institute of Agrarian Economics
10, Heroyiv Oborony St., Kyiv, 03127, Ukraine
Yurii Radionov, Dr. Sci. (Econ.),
Head of the Department of Interaction with International Technical Assistance
Projects, INTOSAI, EUROSAT Working Bodies, and the European Union's
Operational Programmes
The Accounting Chamber of Ukraine
7, Mykhayla Kotsyubynskoho St., Kyiv, 01054, Ukraine

FINANCIAL SECURITY UNDER MARTIAL LAW AND IN THE PERIOD OF UKRAINE'S POST-WAR RECOVERY

Definitions of the term "financial security" are analyzed. The authors' own generalized definition of the term "financial security of the state" is given. The problems of filling the budget in wartime are revealed. The 13-year dynamics of the formation of revenues and expenditures of Ukraine's state budget is analyzed. A significant increase in the deficit of the state budget of Ukraine with the beginning of a large-scale war compared to the pre-war period has been proven. The parameters of Ukraine's public and publicly guaranteed debt for the period 2021-2023 are analyzed, the provisions of the Medium-term public debt management strategy for 2024-2026, which takes into account the new economic reality that came with the beginning of the war, are studied.

It is noted that financial security is achieved thanks to the stabilization of the financial system, improvement of its mechanisms, which will allow to respond adequately to

challenges and threats both in peacetime and under martial law. Ways to strengthen the financial security of the state during the war and in the period of Ukraine's post-war recovery have been mapped out. It is noted that the government makes certain efforts to ensure the smooth functioning of the financial system, which is the bedrock of the stability of the state's financial security. Emphasis is placed on the importance of ensuring social and economic security. As emphasized in the paper, there's a strengthening of the state's protectionist role with the use of the Keynesian model in economic regulation, in particular, through the wide application of methods and tools for fiscal stimulation of business activity, development of entrepreneurship, regulation of population employment, investments and savings, as well as through stimulating the introduction of innovations. The utilization of these levers will allow to restore the state's economic potential, lost during the war, to increase the financial space, to ensure the restoration and stable dynamics of Ukraine's development during the reconstruction period; will contribute to protecting the domestic market not only from war-associated external threats and challenges, but also from the existential risks of the globalized world, strengthen the financial security of the country now and in the future.

Keywords: *financial security; stability; budget; income; budget expenditures; deficit; inflation; debt; financial system.*